

על "מאורע ברנר" לנורית גוברין – התפתחותו והשתלשלות

שמואל שניידר

מימין לשמאל: ש"י עגנון, דוד שמעוני, א.ז. רבינוביץ, י.ח. ברנר. יפו, 1910

א

את "מאורע ברנר", ספרה האחרון של נורית גוברין, המכהנת כראש המחלקה לספרות עברית חדשה באוניברסיטת תל-אביב ואחת החוקרות הנודעות של היצירה העברית יש לראות כחוליה בשרשרת ארוכה של דיונים, עיונים ומחקרים שהופיעו בשני העשורים האחרונים אשר עניינם יצירת ברנר לתחומיה. אם כי עיקרה של ההתעניינות הופנתה – ובצדק – לעבר יצירתו הבידיונית של ברנר הרי שבד בבד ובמקביל לתהליך זה החלו המבקרים וחוקרי יצירתו לתת דעתם גם על שאר ההיבטים של כתיבתו והמחברות לחקר ברנר, למשל, יוכיחו.

סיפרה של נורית גוברין, שאינו ראשון לעיסוקיה בסיפורת ובפוליציסטיקה הברנרית¹, עינינו באחד האירועים ההיסטוריים החשובים, אם כי לא המרנינים ביותר, אם להשתמש בלשון המעטה, שראשיתו "עניין קטן" לכאורה שהלך ותפח לכדי מימדים היסטוריים ולאומיים שהיכה גלים בהיסטוריה של היישוב ושל ראשית הציונות, הן מבחינה פוליטית-חברתית והן מבחינה תרבותית ורוחנית. אף-על-פי שראשיתו של ה"מאורע" בסך-הכל בימאמר סקירה² אחד שפירסם ברנר ב"הפועל הצעיר" – הצטרפו התגובות והתגובות לתגובות על כל מערכת הסתעפויותיה לכדי פרק בתולדות היישוב וראשית הציונות, ובמבט נרחב יותר, לפרק רבי-עניין בהיסטוריה יהודית אינטלקטואלית לאחר מכן. תרומתה של המחברת, היא בראש וראשונה בחשיפתם של מימדי הפולמוס שלא היו ידועים אף לאלה הקרובים לנושאים הנידונים בספר, במעקב מדוקדק ומפורט אחר ההתפתחויות למיניהן ובזיהוי הדמויות הפועלות בו על מניעהן השונים. כל אלה תברו את הקריאה והעיון בספר

* נורית גוברין: מאורע ברנר, המאבק על חופש הביטוי (תרע"א-תרע"ג). הוצאת יד יצחק בן-צבי, ירושלים, תשמ"ה.

על "מאורע ברנר" לנורית גוברין – התפתחותו והשתלשלותו

לצפייה בדרמה אינטלקטואלית המתרחשת, כאמור, על רקע ראשית תולדות היישוב בארץ ותולדות הציונות בראשית המאה.

ב

עיקרו של "מאורע ברנר" הוא בתיעודם של שלבי ההתפתחות של פולמוס ברנר. העיקרון הדיאכרוני המעצב את אופיו של הנושא הנידון, קובע גם את מיבנהו של הספר ואת אירגון חומריו. הספר פותח בפרק תיאורטי בו מנסה המחברת ליצור מודל, או, חוקיות של פולמוס, ולאחר מכן, לאורכו של הספר כולו מיושם מודל זה בהקשר של "פולמוס ברנר". אם כי רבים ומגוונים הם סוגי הפולמוס למיניהם וחוקיות התפתחותם לא נחקרה עדיין כיאות, כהערכתה של גוברין עצמה, הקובעת ש"חוקיות זו, שמגלים ויכוחים בסיסיים מסוג זה, יש לה שלבי-התפתחות קבועים מתחילתם ועד לדעיכתם. ניתן להעמידם על שישה: א) העילה ב) הליבוי ג) המעשה הממשי ד) ההסתעפות ה) התוצאות ו) הספייחים"² סביר להניח שישנם בוודאי פולמוסים בהקשרים היסטוריים ותרבותיים שונים שלא תופסים בהם כל השלבים הנ"ל, אך לגבי פולמוס מהסוג שנידון בספר נכון לומר שהתפתח בהתאם לשלבים הללו.

כמובן נידונים בפרק הראשון, שהוא, כאמור, פרק כללי ובעל-אופי תיאורטי, גם אספקטים אחרים של פולמוס כלשהו. נידונים בו באופן כללי ובאורח קצר ותמציתי למדי גורם "הקצף" שבפולמוס, היינו אותו גורם שאינו היסוד העקרונני, המהותי, האידיאולוגי, בבחינת הגרעין הקשה של הפולמוס³ אלא "היסוד, הצף הרך הרגשי" שהוא פרי הגורם האישי, פרי ההתנגשות של "בעלי דעות" ההולך ומשתנה והמתארגן כל פעם מחדש בהתאם לאישים הנכנסים מרצונם, או, הנסחפים שלא מרצונם לזירת הפולמוס באותה מידה שאחרים משנים את עמדתם, או, נסוגים, או, פורשים לחלוטין מתוך חוסר רצון "להתנגוש", או מתוך תיסכול שבאי-שביעות רצון, או, רתיעה מעצם המחזה המביש שבעצם אופיו של פולמוס רגשי עז.

באותו פרק מסוכמים באורח תמציתי ביותר "נימוסי הוויכוח ואיבזריהם", "הטקטיקה של בניית הטיעונים" ושאר "סימני היכר" של פולמוס, ובמיוחד אם זה פולמוס לודט שבדרך כלל "בהיסטוריה של הפולמוסים בצבוריות היהודית והישראלית, נושא הדת הוא תחום הוויכוח הרגיש ביותר (ההדגשה במקור – ש.ש.)"⁴

ג

לאחר הדיון התיאורטי שבפרק הראשון וסיכום קצר וכללי ביותר על "מהלך כללי" של מאורע ברנר, נידון עיקרו של הספר – השתלשלותו של "המאורע" הפולמוסי. ראשיתו במאמרו של ברנר ב"הפועל הצעיר" במדורו הקבוע "בעתונות ובספרות (הערות וצינונים)" בכ"ב בחשון תרע"א (11.24.1910). זהו מאמר שאמור היה להיות מאמר-סקירה, או, תגובה על העתונות העברית והעתונות היידית שפורסמה בתקופת החגים. ברנר עומד שם במיוחד על העובדה ש"העתונות העברית וגם זו שבשפת היהודית המדוברת בכל תפוצות הגולה עשתה לראש השנה העבר – ממש כמו אשתקד ולפני אשתקד – בילאנסים מעציבים מאד בנוגע לחיינו של השנה שעברה בכל תפוצות ההנה"⁵ ובעיקר הובלט החיזון של המרת הדת, השמר.

מנקודת-מוצא זו בא ברנר לדון בעצם נושא ההשתמרות ובעיקר מבחינה סוציו-כלכלית, היינו, הוצאתו של נושא השמר מתחומי הדיון "התיאולוגי והרוחני וראייתו כמשקף את "חיינו הנלחים". ובאיפכא מסתברא הברנרי הטיפוסי אין הוא רואה בעויבתם של "אותם האדולפים והבערנארדים העלובים" תופעה שיש להצטער עליה. גם קודם לכן לא היו יהודים החיים כיהודים שבהקשר הברנרי פירושו חיים במסגרת ההווייה היהודית, חיים של מעשה

ולא "חיי מדרש". הקו הדהיתאולוגי בו משתמש ברנר לא חסר היה במאמר זה את העמדה האנטי-קלרקלית הטיפוסית כליכך לכל הפובליציסטיקה הברנית.⁶

המאמר כלל גם שני מרכיבים אחרים הקשורים בעקיפין לנושא השמד. אחד הנושאים הנידונים על-ידי ברנר במסגרת מאמרו הוא ההתייחסות הפולחנית כמעט, המעריצה כלפי התנ"ך. ההערכה והשימוש בביטויים סופרלטיביים כ"כתבי הקודש", "ספר הספרים", "הספר הנצחי" וזכות כאן לביטוי אירוני שכן פולחן זה המשתקף כאמור בביטויים הללו אינו אלא "היפנוז", מעין אופיום להמונים היהודיים. ובניסוח חריף ובוטה מובעת ההסתייגות מיחס זה, הסתייגות שיש בה מהניתוק אך גם מהלעג ומהבח כלפי מושא דיונו. על עצמו מעיד הוא ש"מן ההיפנוז של עשרים וארבעת ספרי הביבליה נשתחררתי זה מכבר".⁷ הצירוף – השעטני במהותו – של ביטוי חז"ל "כ"ד ספרים" עם הביטוי הלועזי-ההונצרי בצילצולו ובשימושו – רק מחזק ומעצם את יחסו האירוני להערצת התנ"ך. על עצמתי של יחס אירוני זה ועל ניסוחו החריף יש רק להיזכר בהקשר ההיסטורי בו נאמרו הדברים "היינו בתקופה היסטורית בו שימש אחד-העם בעל "המוסר הנבואי" ו"החבית המשמרת" כאחד מהוגי הדעות המרכזיים של הציונות ובשירו "לאחד העם" אין ביאליק נמנע מלכנותו "נביא אמת" ו"שומר הניצוץ האחרון של האלוהים".

נושא אחר ש"השתרבה" למאמר זה הוא מהותה ומעמדה של "הברית החדשה". גם כאן הניסוח הוא חריף ורדיקלי ביותר: "גם 'הברית החדשה' – ספרנו הוא, עצם מעצמנו ובשר מבשרנו, ואת זה, מה שאני מכניס בשבילי... את הברית החדשה לתוך ירושתנו הרוחנית, אין אני חושב כלל לאיזה מהפכה ברוחי... ולמרות כל הפלפולים והחקירות התיאולוגיות אין אני רואה שום הבדל יסודי בין השקפת העולם הסגפנית והנכנעה לפני אלוהים של הנביא מענותו ושל הנביא מנצרת – ממקור אחד יהלכון – והואיל ובכלל אין אני מצא בכל זה אלא שייכות רחוקה להעיקר שלי".⁸

ניסוחים חריפים אלה, על רקע הרגישות הכללית של הציבורות היהודית כנגד ההתבוללות וכנגד מגיפת השמד ועל רקע הפולמוס החריף שהתנהל בין ש"י איש הורוביץ ובין שמעון מנחם לאור⁹ במשך שנים רבות היוו – בקלות יחסית – את העילה לפולמוס. ושוב, גם בנושא זה יש לזכור את האווירה הרוחנית בה נאמרו הדברים, היינו, בעשור הראשון למאה העשרים, כשרובה של החברה היהודית במזרח אירופה מורכבת משלומי אמוני ישראל, ועצם הזכרת שמו של "אותו האיש" מעוררת חלחלה.

הליבוי שהוא, כאמור, השלב השני במודל הפולמוס סופך – די והותר – על ידי שני הגורמים האלה. הראשון להגיב על מאמרו של ברנר היה העיתון הירושלמי "החרות". במאמר שהתפרסם בא' בכסלו תרע"א (12.2.1910) תחת הכותרת "כפירה או הסתה" מואשמים אנשי "הפועל הצעיר" וכותב המאמר ב"כפירה", בשבחם את הנצרות ואת מייסדיה, "ב השלחים, וכן ב"הסתה למעבר מהיהדות אל הנצרות".¹⁰ תגובה זו היא אשר החלה לגלגל את הפולמוס ברשרת מסתעפת של מאמרים – תגובות על היהדות, הנצרות והיחסים ביניהן ושאר נושאים קרובים להם, שהפובליציסטיקה העברית של המאה האחרונה חזרת ודנה בהם לעתים תכופות.

את המוקד השני סיפקה פעילותו האקטיביסטית של אחד-העם שבשורה של מכתבים לחסידי וידידיו ובמיוחד לאלה שהיו חברי הוועד של "חובבי ציון" באודסה. בגין לחציו, ששיקפו את השפעתו ואת מעמדו המיוחד בקרב אנשי אודסה, החליט הוועד להפסיק את תמיכתו ב"הפועל הצעיר" עד שלא ימולאו תנאים מסוימים בעריכה ובאיוש המערכת, תנאים שנראו בעיני אנשי "הפועל הצעיר" ובעיני החלוצים לקבוצותיהם כהתערבות בלתי-נסבלת בענייניהם וכסתימת פה.

החלטה זו שינתה לחלוטין את אופיו של הוויכוח, את כיוונו ואת דגשיו. שכן החלטה זו הפכה את אנשי "הפועל הצעיר" ממתקיפים למותקפים, ל"קדושים מעונים" על "מזבח חופש

על "מאורע ברנר" לנורית גוברין – התפתחותו והשתלשלותו

הדיבור". בכינוס של סופרי א"י שנתכנס במיוחד למחות על החלטת הוועד האודיסיאי וכן בהתארגנות קבוצות פועלים לתמיכה כספית ומוסרית בעיתון, הובלט אספקט זה של חופש הדיבור והוא הפר, אולי, לזיקרו של הפולמוס. רבים שהסתייגו מדבריו של ברנר, כגון הלל צייטלין שראה בדברי ברנר נגד התנ"ך "התבטאויות מטופשות", נחלצו למאבק על חופש הדיבור וכדבריו של ד. כנעני: "לגופם של דברים לא נזדהה שום סופר ופובליציסט הקרוב לציבור הפועלים עם המאמר".¹¹

אפשר לטעון כמעט בוודאות שדווקא פעילותו של אחד העם "הצילה" את ברנר ובמידה רבה את הפועל הצעיר מועמם של חוגים רחבים, לא רק של חוגי ירושלים החרדיים אלא גם מחוגים ציוניים לאומיים שהיו שומרי דת או בתמימות דעים עם דעותיו של אחד העם, כפי שמוכיחות תגובות רבות בנושא הנידון. "מזל זה", כפי שמעיר שם ד. כנעני, אף עמד לסופרי ארץ-ישראל שלא היו מחסידי האידיאולוגיה הפועלית" ואפשר היה להסיט את נושא הוויכוח לעניין חופש דעות, יחסי נותן-ומקבל, צנזורה, אפיטרופוסות – מושגים שהע' הש' היתה להם רגישה מאוד!" אחת הסיבות העיקריות, אולי, לתהודתו החזקה של הספר "מאורע ברנר" משתקפת בכותרת המשנה "המאבק על חופש הביטוי".

ד

את ההתפתחות העניפה הזו, על שיפעת פרטיה, על ריבוי כיווניה וסטיותיה מתעדת נ. גוברין בחקירה אינטנסיבית של חיטוט שקדני ומייגע לשם מיצוי של הפולמוס עד תומו. בולטת כאן סגולתה של המחברת כחוקרת, שהובלט כבר ברשימה הארוכה של עבודותיה הקודמות, היינו בשליטתה המירבית במקורות השונים ובטוויית הקשרים למיניהם שבין המקורות על משמעויותיהם השונות. שכן איכותו של ספר מחקרי מסוג זה היא בראש וראשונה פרי "כמותו", היינו כמותם-מיספרם של הפריטים השונים אותם מצליח החוקר לחשוף.

"עקירת ההרים" בהקשר זה היא בראש וראשונה ענין של בקיאות, של עבודת נמלים מדוקדקת בכתבי-עת למיניהם. לאחר עיון בספר נאמנים עלינו דבריה של המחברת שמלאכת השיחזור של ויכוח דומה למלאכתו של הארכיאולוג, המצריך אבן לאבן כדי לקבל את תמונת-הפסיפס השלמה, כפי שהיתה בעבר, ואינו בוחל בשום פרט. רק לאחר שהורכבו מחדש כל האבנים ונתגלתה התמונה המלאה, הוא יכול להתרחק ממנה ולבחון את השלימות, להסיק מסקנות כלליות על סגנונה, חשיבותה..."¹²

ב"רשימת המלאי" של הספר מונה גוברין מאה עשרים ושמונה פריטים הקשורים בפרשה זו ו"בוויכוח הפומבי בעיתונות השתתפו יותר מחמישים איש, מהם כארבעים שחתמו בשם המלא, או בשם בדוי שזוהה... מאחורי הקלעים (במכתבים פרטיים) ובעקיפין השתתפו אנשים נוספים"¹³ שכן הוויכוח הדפס בכתבי-עת שהופיעו "בעשרה מקומות בעולם" ו"התנהל בשלוש שפות לפחות (עברית, יידיש, רוסית) והיו מעורבים בו כמעט כל העיתונים וכתבי-העת של התקופה".¹⁴ בהערת-אגב, שלא חסר בה קורטוב של ענוותנות, יש בספר התנצלות על כך שלא כל כתבי העת שבאותה תקופה וכו' "כיסוי מחקרי". אך "היש המצוי" בספר זה יש בו כדי להבליט את הישגיו המחקריים.

יש בספר, כאמור, שימוש ביסוד הדיאכרוני של השתלשלות, והתפתחותן של התגובות למיניהן כנובע מעצם המומנט ההיסטורי של הספר,¹⁵ אך בולט כאן גם השימוש ביסוד האופקי, הסינכרוני, היינו שבכל תחנה ותחנה של ההשתלשלות "האנכית" ובתת-תחנות השונות נעשה נסיון לחשוף ולבחון את כל התגובות שאירעו ברזמן, או, לפחות בתקופת זמן קצרה המהווה יחידה זמנית אחת. נוצר כאן, איפוא, שילוב של הקו האנכי והאופקי גם יחד, מעין שזירת שתיווערב של הפריטים והיחידות המסונפים לנושא, או, לתת-הנושא

הנידון. בעיקבות שילוב זה מתעשר הספר בשפע תיעודי, שפע כמותי המעניק לספר את מישקלו האיכותי כתעודת-מחקר המעידה על מושא דיונה.

בנוסף לתיעודו של הפולמוס באמצעות מקורות ישירים, היינו מאמרים שנתפרסמו כתגובות למאמרו של ברנר וכתגובות-לתגובות, במישרין, או, בעקיפין, נעזרת גוברין במקורות מקבילים כגון במכתביהם של המגיבים וכן בשאר התבטאויותיהם. בולט במיוחד השימוש במכתביהם של אחד-העם ושל חוגי מקורביו ב"וועד חובבי ציון" באודיסה, בירושלים ובשאר המקומות בהם ישבו אנשי-שלומו ואשר להם מסר הן את דיעותיו בפרשה זו והן עיצות מעשיות והוראות כיצד לפעול. הוא הדין בהתכתבויותיהם של יוסף אהרונביץ, של א.ד. גורדון ושל מ.י. ברדיצ'בסקי, שמכתביהם מאירים לקורא את הגיגיהם ואת תגובותיהם הבלתי-רשמיות והן את עומק מעורבותם בפרשה. הוא הדין בפרק י"א שבספר המתעד את השתקפותו של הפולמוס בפריזמה הפארוודית בשלושה עיתונים היתוליים שהופיעו בארץ "לכבוד פורים תרע"א"¹⁶ ואשר מעניקים מימד מיוחד לפולמוס ברנר ומעידים על "עד היכן הגיעו הדברים". בסיכומו של דבר "הקו האנכי" של הדין זוכה לידי הרכבה והעמקה בעיוניו "האופקיים".

האלמנט הסינכרוני בא לידי הבלטה גם באמצעות הגישה ההשוואתית בה מושוים דברי המגיב בפולמוס לא רק עם דבריו של המוגב, או, המוגבים בפרשה זו אלא, גם עם אספקטים שונים של פעילותו התרבותית או הפוליטיסטית-עסקנית של המגיב עצמו – הכל בהתאם ל"מחדס האופרנדי" של המשתתף בפולמוס. כך מוארים למשל דבריו של ש"מ לאור ב"המצפה" כנגד דברי ברנר על רקע פולמוסו הארוך של זה עם ש"י איש הורוביץ.¹⁷ כמרבן השתתפותו של א.ד. גורדון בפולמוס אך הימנעותו – האומרת דרשני – מלהתייחס לעצם נרשא הפולמוס בשאלת מהות היהדות ומהות הנצרות מוסברים על-ידי המחברת ב"עדות לעמדתו בנושא זה נמצאת בהקדמתו לתרגום ספרו של טולסטויי "מה היא האמנות?" הנשואת את הכותרת: לברור ההבדל בין היהדות והנצרות."¹⁸ כך הוא הדבר בנושא של קבלת תמיכה מחו"ל שהסתעף מהחלטת הוועד באודיסה שאו"ג ראה בה "פרזיטיות מרצון" ואילו יוסף ווייץ (בחתומת בן-פורת) ראה דבר חיובי לשעתו.¹⁹ כל פרט ופרט הנידון ב"מאורע" מואר ומוער באורח תמידי בהקשרים שונים ומעניקים לפרט הנידון את מימד העומק הנובע ממיקומו במערכת השוואתית עניפה והמתאפשרים רק כתוצאה מחשיפתם השיטתית של המקורות – הראשונים והמשניים גם יחד.

דוגמאות מסוג זה מצויות למכביר בספר ועל כך יעידו שפע ההערות והציטטות שבגוף המחקר, וכן שאר האבזורים של האפרטוס המדעי שהתלווה ל"מאורע ברנר", ובעיקר במערך ההערות שבתחתיתו של כל עמוד ועמוד, המבליט את הבקאות המופלגת במקורות ואת השליטה בהם באמצעות גילוי המערכת המסועפת של ההתייחסויות שביניהם ולפרשנות שמתלווה להסברתם, סיבותיהם ותוצאותיהם.

ה

בנוסף לסגולותיו של "מאורע ברנר" בתחום העיון והמחקר יש לציין במיוחד את האפרטוס הלוגיסטי בו מצוייד ספר זה. בנוסף להערות המהוות את "לחם-חוקר" של מחקר מדעי, המופיעות בתחתיתו של כל עמוד, דבר המקל על המעקב אחר רצף המאורעות, נרפסו בסיומו של "השקלא-טריא" העיוני המאמרים, המקורות הראשונים שהיוו את עיקר מושאו של הדין. המקורות הללו, המהווים כשליש מהספר ואשר הינם "הגיבורים האמיתיים" בדרכה אינטלקטואלית זו, בבחינת "מחזה קריאה", מאפשרים הן לקורא המשכיל והן לאיש המחקר לעמוד מקרוב ומכלי ראשון על מהותם של הדברים הנאמרים ושל הדוברים אותם. כעשרים וחמישה מהחשובים שבמקורות מופיעים בסיומו של הספר בבחינת "הנפשות הפועלות" בעלילה זו שארכה למעלה משנתיים והקורא מתורעד גם להשתלשלותם של

על "מאורע ברנר" לנורית גוברין – התפתחותו והשתלשלותו

המאורעות. אך יותר מכל מתוודע הוא ללשונם, לדרך דיבורם ולסיגנונם של הלוקחים חלק "במאורע", שכללו כאמור את פארה של התרבות העברית בראשית המאה – אנשים כברנר, אחדיהעם, קלוזנר, הלל צייטלין, ר' בנימין, נומברג, ברנפלד, יוסף אהרונוביץ, אד"ג, דוד בן-גוריון ורבים אחרים.

כמורכב יש לציין את "מסכת הוויכוח" בסיומו של הספר בו רשומים כל הפריטים של פירסומי הפולמוס, ברישום ביבליוגרפי מפורט והמחולקים על-פי רוב לחודשי פירסומם החל מנובמבר-דצמבר 1910 וכך חודש חודש עד סיומה של שנת 1911 ולאחר מכן, מפאת מיעוט מספר הפריטים מופיעה רשימה קצרה לשנת 1912 ו-1913. ללווה למסכת הוויכוח "תרשים הוויכוח" שהוכן על-ידי אבנר הולצמן והמאפשר לקורא בספר זה, העמוס בפרטי תאריכים ושמות המשתתפים וכן במיגוון הדעות, להשיג "המחשה חזותית של שלבי הוויכוח, מוקדיו והסתעפויותיו". קורא שחוליות הוויכוח ושלביו השונים נעלמו ממנו במהלך הקריאה, מסוגל לרענן את זכרונו בזמן קצר ובקלות יחסית, פרט המעצם את קריאתו הן לגבי החוקר שזמנו יקר לו ביותר והן לגבי הקורא הרגיל היודע להעריך ספר שמידת קריאתו גבוהה. ובהערת אגב ייאמר שאחת מתכונותיו הבולטות של ספר זה היא בשימת-לב מירבית לדרכי הגשת מושא הדיון בדרך עניינית ו"בלשון בני אדם". הדברים מאורגנים אירגון הגיוני, צעד אחר צעד, שלב אחר שלב היוצר את התמונה הכוללת מאבני הפסיפס השונים. במקום שצריך להאריך, כגון בהתערבותו מאחורי הקלעים של אחדיהעם, מאריכים ובמקום שצריך לקצר כגון בפרשת בן-ישראל (פופס) מקצרים. ענייניות זו שומרת על שיטפו של "הסיפּר" המחקרי. תכונה זו המצוייה בספר זה אופיינית לכל ספריה המחקריים של המספרת.

"מאורע ברנר" והתגובות לו בימינו. – "מאורע ברנר" נעשה מאורע ספרותי-תרבותי היסטורי חשוב וכדאי להגיב באופן מיוחד על הענין שעורר – סימן לאקטואליות שלו בימינו.

מי שעקב אחר התגובות השונות בתיקשורת הישראלית מיום צאתו של הספר לאור ואילך גילה עד מהרה את מידת הפופולריות לו זכה "מאורע ברנר". רבים מרושמי הרשומות הפובליציסטיים בארץ המשתייכים למחנה פוליטי ותרבותי מסויים נדרשו לו. הסימן הבולט ביותר שהספר הוא בבחינת "להיט" הוא ההידרשות של הטלביזיה לנושא והיא אף ראינה את המחברת. וכידוע אין הטלביזיה "נטפלת" לנושא אלא אם-כן הוא "נושא חם" מבחינה תיקשורתית. התעניינות זו על-אף צדדיה החיוביים של "בנותן כבוד" למחקר מדעי היהדות, היא בבחינת "כבדהו וחשדהו". היא מוגבלת לפן אחד בלבד של הדיון – חופש הדיבור. כמו-כן התעניינות היא מגמתית ו"תלויה בדבר", היינו בהקשר של "המציאות הישראלית העכשווית" ואף היא עלולה למצוא את עצמה ביום מן הימים מושא להתייחסות מחקרית.

ההשוואות של רושמי-הרשומות התיקשורתיים בארץ למציאות העכשווית, הסקת מסקנות וחישוב מסרים מפרשת "מאורע ברנר" הם בבחינת רמזים דקים כעוביו של עור פיל. בהתעניינות מן הסוג הזה אין סיקור רציני של השקלא-וטריא המחקרי המסועף והמפולש בנושאים ובנושאי-נושאים למיניהם. הספר נתפס כתקדים וכאסמכתא של "כבר היו הדברים מעולם" בנושא של "חירות הרוח", "צנזורה", "סתמימות פיות", "פנטיות דתית" וכו' והכל בהקשר של "המציאות הישראלית העכשווית". לזכותה של גוברין ייאמר, שכבר בראשית פרקי דיונה בספר, כמו חזתה את הדברים מראש והיא מנסה בתקיפות ובהחלטיות רבה להוציא מלבם של כל מיני "מסבירים" את יצר הקפיצה על עגלת "מאורע ברנר" לצרכים שלהם ולמטרות שלא לעניין, וכה הם דבריה: "קשה לשרטט את קריה הפרדה בין המחנות, ואין לדבר על 'טובים' ו'רעים'. אין להציג קו זה כוויכוח בין אנשי ארץ-ישראל ואנשי חוץ-לארץ, ואף לא כוויכוח בין אנשי ירושלים ותושבי יפו ותל-אביב. אין זה ויכוח בין פועלים לבין לא-פועלים, ואף לא כבין חילוניים ומסורתיים, או בין ציונים ולאומיים, לבין מי שלא

הגדירו עצמם כך. במחנות המתווכחים היו מצויים אלו ואלו, וכל חלוקה לשני מחנות, על אף הפיתוי שבה, יותר משהיא מסייעת היא מטשטשת את התמונה ואף מסלפת אותה... כיוון שלא ניתן לארגן את המתווכחים במחנות מוגדרים... יש לתאר כל עמדה על גופה וכל איש לדעותיו" (ההדגשה שלי – ש.ש.).

הדיון ב"כל עמדה לגופה" הוא אשר מעניק לספר את משקלו הסגולי המיוחד.

ישיבה אוניברסיטה, ניו-יורק

הערות

1. שם, שם עמ' 221 מיספרים 13-17 בבליוגרפיה המתפרסמת בסופו של הספר.
2. שם, שם עמ' 3. 3. שם, שם עמ' 5. 4. שם, שם עמ' 9. 5. שם, שם עמ' 133.
6. ראה למשל את דבריו של דוד כנעני, אחד הבקיאים הגדולים בתולדות העלייה השנייה: "שלא כשאר סופרי הע' הש' אשר נתנו דעתם על נושא הדת רק כדי "להשיב לחורפים דבר", היה ברנר הפובליציסט רבי-השפעה יוזם את התקפותיו על הדת, ובריתחה רבה. הוא תיעב את האורתודוקסיה היהודית, כאחד המשכילים מבית מדרשו של יליג..." (ההדגשה במקור – ש.ש.) כנעני, דוד. העלייה השנייה העוברת ויחסה לדת ולמסורת. מחברות חקר, המכון לחקרי עבודה וחברה מיסודן של ההסתדרות הכללית של העובדים בא"י ואוניברסיטת תל-אביב, ספריית פועלים, תשל"ז – 1976, עמ' 77.
7. נורית גוברין מאורע ברנר, עמ' 136.
8. שם, שם עמ' 137. 9. שם, שם עמ' 15-17. 10. שם, שם עמ' 23.
11. דוד כנעני: העלייה השנייה העוברת ויחסה לדת ולמסורת, עמ' 80.
12. נורית גוברין, מאורע ברנר, עמ' 8.
12. שם, שם עמ' 14. 14. שם, שם. 14. שם, שם עמ' 13.
15. פרט המציין את זיקתו הכפולה של הספר הן לסוג של היסטוריה יהודית והן לספרות עברית, סיפר לי ספרן ספריית ישיבה-אוניברסיטה, צבי עירני. שני מוכרי ספרים שלחו את הספר לספרייה, אחד המספק ספרי היסטוריה והשני – ספרי ספרות עברית.
16. נורית גוברין, מאורע ברנר, עמ' 80-88. 17. שם, שם עמ' 15, 34, 99. 18. שם, שם עמ' 104 בהערה מס' 106. 19. שם, שם עמ' 101, 106.